

การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทย ของหมอพื้นบ้าน จังหวัดเพชรบูรณ์

The Study of Thai Traditional Medicine Wisdom from Thai Folk Healer's
Books, Phetchabun Province

¹สุภาพร วิสูงเร (Supaporn Wisungre)

²กัญญารัตน์ เดือนหงาย (kanyarat Duenngai)

³ศุมาลีน ดีจันทร์ (Sumalin Deechan)

⁴นวรรตน์ มีชัย (Navarat Mechai)

⁵พกามาศ ประทั่ง (Pakamas Paratang)

⁶มงคล นราศรี (Mongkol Narasri)

^{1,2,3,4,5}คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

(Faculty of Science and Technology, Phetchabun Rajabhat University)

⁶ภาควิทยาศาสตร์ วิทยาลัยแม่ฮ่องสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

(Science sector Mae Hong Son College Chiang Mai Rajabhat University)

Email: supaporn.w@pcru.ac.th

Received December 14, 2019; **Revised** March 22, 2020; **Accepted** June 20, 2020

Abstract

This research aimed to study the exchange, transcribe, analyze, and categorize the information from Thai folk healer's books. This is documentary research from the Thai manuscript, Mr. Somjit Phetkerd, a folk healer in Phetchabun province. The results showed that the diseases and symptoms were divided into 8 groups which are 1. Toxic diseases 2. Fever 3. Skin Diseases 4. Diseases related to wind 5. Gynecology diseases 6. Pediatric diseases 7. Urinary tract diseases and feces 8. other. There were recorded 268 herbal recipes. Medicinal plant material is divided into 459 types, ginger has been used the most. There are 29 herbs from animals, ivory is the most used and there are 28 types of herbs from the element, alum is used the most. There are 26 herbal coordinates divided into 2, 3, and 5 herbals coordinate. It was found that there are 13 methods of compound medicine and varies. There are 37 types of solvent medication, washing rice water used

the most. Therefore, Thai traditional medicine wisdom from Thai folk healer's books is valuable wisdom that should be protected, promoted, and conserved to be used and passed on to the next generation.

Keywords: Thai Traditional Medicine Wisdom, Thai folk healer's books, Folk healer

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรต ถอดความ วิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารจากหนังสือสมุดไทยของหมอพื้นบ้านสมจิตร เพชรเกิด หมอพื้นบ้านในจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ 1. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับพิษต่าง ๆ 2. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับไข้ 3. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับผิวหนัง 4. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับลม 5. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับสตรี 6. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับเด็ก 7. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับทางเดินปัสสาวะและอุจจาระ 8. โรคและอาการอื่น ๆ และมีการบันทึกตำรายาจำนวน 268 ตำรับ สมุนไพรที่ใช้แบ่งออกเป็นพืชวัตถุจำนวน 459 ชนิด มีการใช้สมุนไพรซึ่งมากที่สุด สัตว์วัตถุจำนวน 29 ชนิด มีการใช้ช้างมากที่สุด ธาตุวัตถุจำนวน 28 ชนิด มีการใช้สารส้มมากที่สุด มีการจัดหมวดหมู่ยาเป็นพิภักทยาจำนวน 26 พิภักต์ แบ่งออกเป็น พิภักทยา 2 สิ่ง พิภักทยา 3 สิ่ง และพิภักทยา 5 สิ่ง มีวิธีการปรุงยาจำนวน 13 วิธี และมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันไปตามวิธีการปรุงยา มีการใช้น้ำกระสายยาจำนวน 37 ชนิด พบการใช้น้ำข้าวขาวมากที่สุด ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทยเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่ควรได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริม อนุรักษ์ เพื่อการใช้ประโยชน์ และสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย, หนังสือสมุดไทย, หมอพื้นบ้าน

บทนำ

“ภูมิปัญญา” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่มีมาแต่โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เป็นศาสตร์และศิลป์การดูแลสุขภาพโดยอาศัยความรู้ที่ได้สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาสืบทอดกันมาซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม จารีต ประเพณี และทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นนั้น (National Health Commission Office, 2009) เอกสารโบราณที่มีการบันทึกภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ จารึก คัมภีร์ใบลาน และหนังสือสมุดไทย เอกสารโบราณเหล่านี้เป็นหลักฐานทางภาษาและตัวอักษรที่มีอายุไม่น้อยกว่า 100 ปี (National Library of Thailand, 2009) ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยส่วนใหญ่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย ซึ่งมีการบันทึกตำรายา อาการของโรค การรักษาโรค การเก็บยาสมุนไพร กรรมวิธีปรุงยา กรรมวิธีในการรักษาสุขภาพท้องถิ่น สูตรยาพื้นบ้านที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ รวมทั้งคาถาและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ควบคู่การรักษาทางด้านร่างกายและจิตใจ และองค์ความรู้อื่น ๆ (Keinhom and Nakawong, 2011; Sridhamma, Tonghammachat and Kempila, 2009)

ภูมิปัญญาไทยมีการสั่งสม สืบทอดและรักษาไว้อย่างรู้คุณค่า มีปราชญ์และผู้รู้ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศกว่า 1.7 ล้านคน แต่กระบวนการถ่ายทอด สืบค้น ถอดความรู้ รวบรวม และการนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบน้อย รวมทั้งการ

เก็บรักษาเอกสารโบราณดังกล่าวไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เจ้าของเอกสารโบราณขาดความรู้ในการดูแลและเห็นคุณค่าของเอกสารโบราณน้อยลง จึงทำให้คัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทยเสื่อมสภาพหรือสูญหายไป โดยเฉพาะการถูกทำลายด้วยฝีมือมนุษย์ ที่เกิดจากความเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ห้ามจับต้องหรือไม่ก็พยายามที่จะเก็บรักษาแต่ไม่ถูกวิธี ตลอดจนการเผาทำลายเอกสารโบราณ การเผาทำพระผง การขายให้ชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย เกิดความเสื่อมสภาพ ขาดสูญหายด้วยกันทั้งสิ้น (National Library of Thailand, 2009) อีกทั้งขาดผู้ที่สามารถอ่านตัวอักษรที่บันทึกภายในด้วยเช่นกัน จึงจำเป็นต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบไปพร้อมกับการอนุรักษ์ต้นฉบับ การสำรวจสถานะภาพเอกสารโบราณ ปรีวรรต ถอดแปล จัดพิมพ์เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สาธารณชน การวิจัยเพื่อต่อยอดองค์ความรู้รวมถึงการฟื้นฟูการอ่าน (Rawarin, 2011)

ดังนั้น การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทย จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ศึกษาหนังสือสมุดไทยของหมอฟันบ้านสมจิตร์ เพชรเกิด จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นเอกสารโบราณที่ได้รับการสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ (Wisungre, 2014) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อปรีวรรต ถอดความ วิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน เพื่อการอนุรักษ์และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คงอยู่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อปรีวรรต ถอดความ วิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทยของหมอฟันบ้านสมจิตร์ เพชรเกิด จังหวัดเพชรบูรณ์

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Study) มุ่งศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในหนังสือสมุดไทยของหมอฟันบ้านสมจิตร์ เพชรเกิด จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านจารึกศึกษาและด้านการแพทย์แผนไทย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 หมายความว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์ การผดุงครรภ์ การนวดไทยและให้หมายความร่วมมือ การเตรียมการผลิตยาแผนไทย และการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา (Published in Government Gazette, 2019)

1.2 ประเภทของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ได้แก่ ตำราการแพทย์แผนไทย ตำรับยาแผนไทย และคัมภีร์แพทย์ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (Published in Government Gazette, 1999)

1.2.1 ตำราการแพทย์แผนไทย หมายถึง หลักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ทั้งที่บันทึกไว้ในสมุดไทย ใบลาน ศิลาจารึก หรือวัสดุอื่น หรือมิได้มีการบันทึกกันไว้ แต่เป็นการเรียนรู้หรือถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ว่าด้วยวิธีใด เช่น ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เป็นต้น

1.2.2 ตำรับยาแผนไทย คือ สูตรซึ่งระบุกรรมวิธีการผลิตและส่วนประกอบสิ่งปรุงที่มียาแผนไทยรวมอยู่ด้วยไม่ว่า สิ่งปรุงนั้นจะมีรูปลักษณะใด เช่น ตำรับยาในตำราจากรีกวัดราชโอรส และตำราพระโอสถพระนารายณ์ เป็นต้น

1.2.3 คัมภีร์แพทย์ คือ องค์ความรู้ หรือทฤษฎีการแพทย์แผนไทย หรือทฤษฎีโรคของการแพทย์แผนไทย อันเป็นความรู้ที่มีการบันทึก ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยมากจะเป็นคัมภีร์โรคแผนโบราณหลายๆ คัมภีร์ มักถูกรวบรวมอยู่ในตำราการแพทย์แผนไทย เช่น คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย คัมภีร์โรคนิทาน และคัมภีร์ธาตุวิภังค์ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทย จัดเป็นเอกสารโบราณที่มีอายุตั้งแต่ 100 ปีขึ้นไป ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำเป็นกระดาษได้ เช่น ข่อย สาลี่ ปะรด ปอ ย่านกฤษณา เป็นต้น เป็นหลักฐานที่ทางภาษาและตัวหนังสือในสมัยก่อนซึ่งทำขึ้นด้วยมือหรือสำเร็จได้ด้วยมือหรือสำเร็จได้ด้วยหัตถกรรม (Virapracak, 2002 and National Library of Thailand, 2009)

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในหนังสือสมุดไทยที่ถูกบันทึกไว้ส่วนใหญ่เป็นตำรายาเกร็ด และตำรายาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นตำรายาเฉพาะโรค เช่น ตำรายาแก้ไข ตำรายาแก่งท้อง ตำรายาแก่งขา เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีตำรายาที่เป็นสูตรเฉพาะของบุคคลต่าง ๆ โดยไม่ได้บอกสรรพคุณของยา รวมทั้งอาจเป็นตำรับตำรายาที่ไม่ใช่ของไทย เช่น พระสมุฏดาจารย์ ตำรายาฝรั่งต่าง ๆ เป็นต้นตำรับตำรายาการแพทย์แผนไทยที่บันทึกลงบนหนังสือสมุดไทยมีทั้งที่เป็นตำรายาฉบับหลวง ซึ่งมีการตรวจชำระเนื้อความจนถูกต้องดีแล้ว และตำรับตำรายาที่คัดลอกสืบต่อกันมา นอกจากนั้นยังมีตำรับตำราการแพทย์ที่ประพันธ์เนื้อหาด้วยสำนวนร้อยกรอง รวมทั้งอาจมีเนื้อหาที่ให้ความรู้เฉพาะทาง เช่น ลักษณะพฤกษชาติและว่านยาอันมีคุณ ตำราหุงน้ำมันว่านยา ตำราสรรพคุณพรรณยา และตำราดูลายมือเด็กที่จะเกิดโรค เป็นต้น (Paiboonwangcharoem, 2010)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือสมุดไทยของหมอฟันบ้านสมจิตร์ เพชรเกิด และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. คัดเลือกหนังสือสมุดไทยที่มีความสมบูรณ์ จากนั้นทำความเข้าใจเนื้อหาของหนังสือสมุดไทยและจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล

2. ถ่ายถอดและปริวรรตเอกสารต้นฉบับ โดยรักษารูปอักษรตามที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับและปริวรรตให้เป็นรูปอักษรวิธีในปัจจุบันที่ถูกต้อง จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านจารึกศึกษาและทางด้านการแพทย์แผนไทย คือ พท.ป. กัมพล มะลาพิมพ์ (ศศ.ม. จารึกศึกษา)
3. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทย
4. สรุปผลการศึกษาวิจัยจากการศึกษาเชิงเอกสาร โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ ประกอบด้วย กลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ ตำรับยาและส่วนประกอบตำรับ พิภักทยา น้ำกระสายยา วิธีปรุงยา และวิธีใช้ยา
5. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ผลการปริวรรต ถอดความ วิเคราะห์การจัดหมวดหมู่ความรู้ พบว่า หนังสือสมุดไทยของหมอพื้นบ้านสมจิตร เพชรเกิด มีจำนวน 109 หน้า เป็นสมุดไทยขาว ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสาน ตัวอักษรไทยโบราณ เส้นหมึกสีดำ มีการบันทึกตำรายาเภสัช กลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ ตำรับยาและส่วนประกอบตำรับ พิภักทยา น้ำกระสายยา วิธีปรุงยาและวิธีใช้ยา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 1 ตัวอย่างหนังสือสมุดไทยขาวของหมอพื้นบ้านสมจิตร เพชรเกิด

1. กลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ ในหนังสือสมุดไทย แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่
 - 1.1 โรคและอาการจากพืชต่าง ๆ ได้แก่ พืชงู พืชเห็ดเมา พืชแมลงป่อง พืชต่าง ๆ
 - 1.2 โรคและอาการที่เกี่ยวกับไข้ ได้แก่ ไข้หานิล ไข้สันนิบาต ไข้รากสาด ไข้พิษไข้กาฬ ไข้ดำอีดแดง ไข้ทั้งปวง ไข้เชื่อมซิม ไข้เปลวไฟฟ้า ไข้ฟองสมุทร ไข้สังวาลย์พระอินทร์ แก้วพระจันทร์สูตร แก้วผดสำแดง ไข้ทั้งปวง ไข้ดาวเรือง ไข้ละอองพระบาท ไข้เปลวพระอาทิตย์ ไข้หามาเมฆ ไข้กลางวันกลางคืน ไข้กาฬดำกาฬแดง ไข้สายฟ้าฟาด ฟองสมุทร อีสุกอีใส ไข้ราง ป่วงราว ป่วงลิง ลมป่วง ป่วงหิน ป่วงลูกนก ไข้ ไอ เสดด และมีการกล่าวถึงไข้ตามคัมภีร์ตักศิลา
 - 1.3 โรคและอาการที่เกี่ยวกับผิวหนัง ได้แก่ ผื่นคันที่คอ ผื่นฝักฝูม กลาก เกสรัน เรื้อน กุญแจ ริดสีดวง มะเร็งครุฑราช ผื่น หัด มะเร็ง ริดสีดวง 7 จำพวก ขี้เรื้อน 7 จำพวก หิด 7 จำพวก ริดสีดวงจุมก ริดสีดวงปากเปื่อยจุมก เปื่อย ริดสีดวงเลือดหนองตก ผื่นกาฬขึ้นไรฟันและเพดาน ผื่นกาฬภายใน

1.4 โรคและอาการที่เกี่ยวกับลม ได้แก่ กุมภกัณฑ์น้อยใหญ่ จุก หอบ จุกเสียดแทง ลมอัมพาต ลมที่ทำให้ชัก ปากเบี้ยว ลมพุทธรักษ์ ลมตายคลอคลอก วิงเวียน เป็นลม ลม 7 จำพวก รากลมเปล่า กล่อน ลื่นกระด้างคางแข็ง ตะคริว ฟกบวม มือเท้าตาย สะอึก ตื่นกำมือกำ

1.5 โรคและอาการที่เกี่ยวกับสตรี ได้แก่ ขับเลือดอยู่ไฟมิได้เป็นก้อนอยู่ในท้อง ตกมูกตกเลือด บำรุงเลือด ขับเลือดในสตรีหลังคลอด รุเลือด ชัดระดู เลือดเน่าเลือดก้อน เลือดร้าย เลือดจาง

1.6 โรคและอาการที่เกี่ยวกับเด็ก ได้แก่ ดานขโมย ทราง ไอ เสลด

1.7 โรคและอาการที่เกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะและอุจจาระ ได้แก่ ชำร่ว อุปทุม ชัดเบา ชัดหนัก พยาธิใน อวัยวะเพศหญิง พยาธิไส้เดือน แกะเหลียง เหยี่ยวเหลียงน้ำเหลียงลงท้อง ลงท้องเป็นสันนิบาตสองคองเป็นมูกเลือด กาฬบุตร กาฬสังคลี กาฬจับหัวใจ กาฬภายใน กาฬหิน กล่อน

1.8 โรคและอาการอื่น ๆ ได้แก่ ลื่นแตกร้าง ลื่นหด ลื่นแห้ง ลื่นปากแห้ง น้ำลายแห้ง ปากแห้ง ปากฟันแห้ง

ตัวอย่างโรคและอาการที่เกี่ยวกับไข้ที่พบในหนังสือสมุดไทย “ไข้ดำอืดแดง มันทตามสันหลังขึ้นไปแลงกำเนิด มันทจับแต่เข้าถึงเที่ยงคืนก็ร้อนสะท้านหนาวแล แลเย็นแต่ฝ่าตื่นขึ้นไปถึงหัวเช้าแลให้ดูไข้ ถ้าเป็นกาฬหินมันทขึ้นฝ่าตื่นให้ เอาผ้าชุบน้ำเช็ดดูเถิดเห็นเป็นดำเท่าเม็ดงาแล ถ้าใช้เส้นแล้วร้อนอันนี้ว่า ไข้กาฬดำกาฬแดงแล ถ้ามันทุดออกมาข้างก็ ดีเห็นเท่า ๆ นี้ก็ 2 นอ 3 นอ 1 นอ ดี ซาตินสน้อยแล”

2. ตำรับยาและส่วนประกอบตำรับ ที่พบในหนังสือสมุดไทย มีจำนวน 268 ตำรับ แบ่งออกเป็นพืชวัตถุ จำนวน 459 ชนิด สมุนไพรมีการใช้มากที่สุดคือ ชิง รongลงมาเป็น พริก และขมิ้นอ้อย มีการใช้สัตว์วัตถุจำนวน 29 ชนิด สัตว์วัตถุที่มีการใช้มากที่สุดคือ งาช้าง รongลงมาเป็น เขากวาง และนอแรด มีการใช้ธาตุวัตถุจำนวน 28 ชนิด ธาตุวัตถุที่มีการใช้มากที่สุดคือ สารส้ม รongลงมาเป็น พิมเสนและเกลือ ตัวอย่างตำรับยาต้องบำรุงเลือดที่บันทึกใน หนังสือสมุดไทย “ยาต้องบำรุงเลือด เอากระดาดทั้ง 2 หัวบุก 1 หัวกลอย 1 หัวอุตพิต 1 บอระเพชร 1 เจตมูล 1 จุก หอม 1 ข้าวเหนียวดำ 1 ปูนขาว 1 ดอกคำ 1 หัวแห้วหมู 1 เกลือถั่ว 1 มะกรูด 10 มะนาว 10 ผล มาต้ม น้ำฝางเป็นน้ำ ต้องตากแดดตากน้ำค้าง 3 วัน กินเถิดวิเศษนักแล” โดยตำรับยาที่ใช้ในการรักษากลุ่มโรคและอาการ ดังนี้

2.1 โรคและอาการจากพิษต่าง ๆ จำนวน 7 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ยาแก้พิษงู ตูดหมูตูดหมา บดกินก็หาย ผักเบี้ยผู้ ผักบุ้ง โทงเทง ทั้งหลาย เหล้าเป็นกระสายกินหายพิษงู” เป็นต้น

2.2 โรคและอาการที่เกี่ยวกับไข้ จำนวน 98 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ถ้าสังวามพระอินทร์มันขึ้น หึงไปขวา ชายไปซ้ายยาเถิด ถ้าหึงย้าย ไปซ้ายยา อย่าเลยจะเอาคุณ 1 รากแสลงพัน 1 ทองเครือ 1 ทองภู 1 ฝนด้วยเหล้ากิน แก้สังวาม พระอินทร์แล” เป็นต้น

2.3 โรคและอาการที่เกี่ยวกับผิวหนัง จำนวน 22 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ยาน้ำมันขี้ผึ้ง เอาหัวตะไคร้ 1 แผลหอม 1 ขมิ้นอ้อย 1 เอาเท่ากัน ตำรongเอาน้ำถั่ว 1 น้ำมันถั่ว 1 เคี้ยวให้คงแต่น้ำมัน แล้วเอา ขี้ผึ้งใส่ ลงเอาใส่ พอสมควร เคี้ยวให้แล้วปิดมะเร็งก็ได้ ผีก็ได้หายแล” เป็นต้น

2.4 โรคและอาการที่เกี่ยวกับลม จำนวน 64 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ยาแก้กุมภกัณฑ์น้อยใหญ่กุมภกัณฑ์เอาใบ เสนียด 1 ใบสันพร้าว 1 ใบกะเพรา 1 ใบผักคราด 1 พรหมมิ 1 แผลหอม 1 ย่านาง 1 ตาอ้อยแดง 1 ขอบตา ว่านน้ำ 1 เปลือกสะเดา 1 โกรฐหัวบัว 1 จันทน์ทั้ง 2 ลูกผักกาด 1 ลูกผักชี 1 ลูกถั่วไก่ 1 บดละลายน้ำมะพร้าวกินแก้สันนิบาตทั้ง ปวงแล”

2.5 โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับสตรี จำนวน 16 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ยาต้มแก้เลือดตกมูก ตกเลือดเน่าในท้องตกมูก ทานให้เอาหัวหอม 1 โพล 1 ใบคนที่สอ 1 เทียนดำ 1 แล้วล้างจะจอกต้มด้วยเหล้าต้ม 3 เอา 1 กินแต่พอกำลังสารพัดเลือดเน่าออกแล” เป็นต้น

2.6 โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับเด็ก จำนวน 4 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ยาเหลืองใหญ่ เอาใบคนที่สอ 1 ใบกะเพรา 1 ขมิ้นอ้อย 1 ส่วน เอาโพลหมกไฟกินแก้ตานขโมย ทราง ตกมูกตกเลือดหายแล” เป็นต้น

2.7 โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับทางเดินปัสสาวะและอุจจาระ จำนวน 35 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “ถ้าหญิงเป็นขำรั้ว ให้เอาแก่นมะหาด 1 แก่นปฐู 1 ปลาไหลเผือก 1 รากส้มกุ้งน้อย 1 รากคุดเค้า 1 รากหญ้าคา 1 รากหญ้ากอน 1 พรัก 1 ชิง 1 ต้มกินเถิด” เป็นต้น

2.8 โรคและอาการอื่น ๆ จำนวน 22 ตำรับ ตัวอย่างเช่น “แก้ครั่งแก้มัวแก้ปากมื่ออกเอา ชะคราม 1 ดอกแดง 1 ฝนด้วยน้ำขาวข้าวกินแล” เป็นต้น

3. พิกัดยา มีการบันทึกการใช้พิกัดยาในตำรับ จำนวน 26 พิกัด แบ่งออกเป็น พิกัดยา 2 สิ่ง พิกัดยา 3 สิ่ง และพิกัดยา 5 สิ่ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 พิกัดยา 2 สิ่ง จำนวน 21 พิกัด ได้แก่ หัวกระดาดทั้ง 2 จันทน์ทั้ง 2 ตับเต่าทั้ง 2 ผักแพวทั้ง 2 กลุ่มทั้ง 2 บอระเพ็ดทั้ง 2 ลูกมะแว้งทั้ง 2 รากกระกำทั้ง 2 หัวบุกทั้ง 2 รากมะกล่ำทั้ง 2 ใบคูณทั้ง 2 พันธุ์ทั้ง 2 ลูกผักชีทั้ง 2 ตุมกาทั้ง 2 นมแมวทั้ง 2 สีหวดทั้ง 2 ส้มกุ้งทั้ง 2 แก่นแสมทั้ง 2 สีเสียดทั้ง 2 ผักบุงทั้ง 2 และเจตมูลเพลิงทั้ง 2

3.2 พิกัดยา 3 สิ่ง จำนวน 3 พิกัด ได้แก่ สมอทั้ง 3 หรือตรีสมอ ตรีภูก และตรีผลา

3.3 พิกัดยา 5 สิ่ง จำนวน 2 พิกัด ได้แก่ เทียนทั้ง 5 และโกฐทั้ง 5

4. น้ำกระสายยา มีการกล่าวถึงน้ำกระสายยาหลายชนิด ซึ่งพบจำนวน 37 ชนิด ได้แก่ เหล้า น้ำท่า น้ำมะนาว น้ำขาวข้าว น้ำขิง น้ำดอกไม้น้ำซุมเห็ดเทศ น้ำซุมเห็ดไทย น้ำเปลือกมะเดื่อ น้ำกะเพรา น้ำลูกยอ น้ำร้อนน้ำอ้อยแดง น้ำมะพร้าว น้ำมูตร น้ำกระเทียม น้ำผึ้ง น้ำส้ม/น้ำส้มซ่า น้ำตาล น้ำมะขามเปียก น้ำปูนใส กาบกล้วยเผาไฟ น้ำเชื่อม น้ำอบ น้ำคราม น้ำมะรุม น้ำมะงั่ว น้ำมะปราง น้ำใบตะไคร้ สมอไทยต้ม น้ำส้มสายชู ดีหมูเถื่อน น้ำพริกไทย น้ำดี น้ำตาลกรวด น้ำสนิมหอก และน้ำข่า น้ำกระสายยาที่มีการใช้มากที่สุด คือ น้ำขาวข้าว รองลงมาเป็นเหล้า และน้ำร้อน

5. วิธีปรุยาและวิธีใช้ยา มีวิธีการปรุยาจำนวน 13 วิธี และมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงวิธีการปรุยาและวิธีการใช้ยา

วิธีการปรุยา	วิธีการใช้ยา
1. บดละเอียด, บดปั้นเป็นแท่ง, บดละลายน้ำกระสาย	ทา, กิน, พอก, กวาด
2. ตำให้เป็นผง	ทา
3. ฟังดิน	-
4. เผาไฟ	ทา, กิน
5. ฝน	ทา, กิน

วิธีการปรุงยา	วิธีการใช้ยา
6. หุงเป็นน้ำมัน	ทา
7. ผานเป็นแว่นบาง ๆ	ปิดปากแผล
8. เคี้ยว	กิน
9. ต้มเอาควั่น	รม
10. ดอง	กิน
11. ต้ม, ต้ม 3 เอา 1	กิน
12. คลุกกับน้ำผึ้ง	กิน
13. คั่ว	กิน

นอกจากนี้วิธีการประสะเหล็ก ได้แก่ เหล็กกล้าสะไบแทงด้วยน้ำมะนาว ให้เกรียม และยาข้าวเหล็ก หนัก 1 บาท ประสะด้วยน้ำมะนาว 7 ลูกคั่วให้ไหม้

อภิปรายผล

การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทยของหมอพื้นบ้าน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการศึกษาเชิงเอกสารจากหนังสือสมุดไทยของหมอพื้นบ้านสมจิตร เพชรเกิด กล่าวถึงกลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ ตำรับยา การใช้สมุนไพรจำพวกพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ พิภคยา วิธีการปรุงยาและวิธีการใช้ยา และการใช้น้ำกระสายยา บันทึกจากหนังสือสมุดไทยของหมอสมจิตร เพชรเกิด สอดคล้องกับการศึกษาของ Sueasuphan, Chimphi and Kwangchayphum (2010) ได้สำรวจ ปริวรรต และวิเคราะห์ ตำรายาพื้นบ้านอีสานจากใบลานในเขตพื้นที่ตำบลพุ่มแก อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ได้เลือกเอกสารที่มีความสมบูรณ์มา 1 ฉบับ พบว่า มีชื่อโรคทั้งหมด 222 โรค ตำรับยาทั้งหมด 343 ตำรับ รายชื่อสมุนไพรที่พบใน ตำรับนี้มี 397 ชนิด โดยแยกเป็นพืชวัตถุ 320 ชนิด สัตว์วัตถุ 64 ชนิด และธาตุวัตถุ 13 ชนิด มีวิธีการปรุงยาทั้งหมด 35 วิธี วิธีการกำหนดปริมาณยา 17 แบบ มีการใช้น้ำกระสายยาทั้งหมด 25 ชนิด ซึ่งมีการบันทึกภูมิปัญญาที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ กลุ่มโรคและอาการ การใช้สมุนไพรและวิธีการปรุงยา นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Keinhom and Nakawong (2011) เรื่อง การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสานที่บันทึกลงในใบลาน ผลการศึกษาพบสาระที่มีการบันทึกลงบนใบลานประกอบด้วย วัน เวลา ที่เหมาะสมในการเก็บยา ชื่อโรค อาการ วิธีการปรุงยา และองค์ความรู้อื่น ๆ ตำรายาทั้ง 27 ฉบับ วิธีการปรุงยา 26 แบบ และวิธีการใช้ยา 18 วิธี ดังนั้น ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทยเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่ควรได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริม อนุรักษ์ เพื่อการใช้ประโยชน์และสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่ต่อไป

สรุปผล

หนังสือสมุดไทยของหมอพื้นบ้านสมจิตร เพชรเกิด เป็นสมุดไทยชาวบ้านที่กัตำรายาเกร็ดต่าง ๆ โดยมีการกล่าวถึงกลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏ แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม 1. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับพิษต่าง ๆ 2. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับไข้ 3. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับผิวหนัง 4. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับลม 5. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับสตรี 6. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับเด็ก 7. โรคและอาการที่เกี่ยวข้องกับทางเดินปัสสาวะและอุจจาระ 8. โรคและอาการอื่น ๆ และพบตำรับยา 268 ตำรับ สมุนไพรที่ใช้แบ่งออกเป็นพืชวัตถุจำนวน 459 ชนิด มีการใช้ซึ่ง

มากที่สุด ลัตว์วัตถุจำนวน 29 ชนิด มีการใช้งานมากที่สุด ธาตุวัตถุจำนวน 28 ชนิด มีการใช้สารส้มมากที่สุด พิกัดยา จำนวน 26 พิกัด แบ่งออกเป็น พิกัดยา 2 สิ่ง พิกัดยา 3 สิ่ง และพิกัดยา 5 สิ่ง วิธีการปรุงยาจำนวน 13 วิธี และมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันไปตามวิธีการปรุงยา น้ำกระสายยาจำนวน 37 ชนิด มีการใช้น้ำชาขาวมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยนี้ค้นพบกลุ่มโรคและอาการ ตำรับยา การใช้สมุนไพร วิธีการปรุงยา และการใช้น้ำกระสายยา ซึ่งเป็นการใช้ตามกฎหมายและมีการบันทึกในหนังสือสมุดไทย ซึ่งเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ ดังนั้น การทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการสำรวจและรวบรวมเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้นสำหรับการตรวจสอบ ศึกษา วิเคราะห์ และวิจัยทางด้านการแพทย์แผนไทย

ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิจัยนี้สามารถนำมาเป็นแนวทางในการรักษาโรคและดูแลสุขภาพตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ตลอดจนจนเป็นการอนุรักษ์เอกสารโบราณมิให้สูญหาย มีการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านการแพทย์แผนไทยให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป

References

- Chaithongdee, C. & Pongchaliew, K. (2014). *The query of wisdom from pharmacopeia palm leaf manuscripts in Sisaket Province*. Bangkok: Office of the Higher Education Commission.
- Keinhom, U. & Nakawong, S. (2011). Revision and Analysis of Important Information about Traditional Medicine of the Noreast Re-corded on Palm Leaves. *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*. 9(1), 20–26.
- Kulsomboon, S. et al. (2011). *Guideline to assessing folk healers* (2nd ed.). Bangkok: Sam Charoen Panit.
- National Health Commission Office. (2009). *Statute on the National Health System 2009*. Nontaburi: Wiki Printing.
- National Library of Thailand. (2009). *Survey and Supply Ancient documents is palm leaf manuscripts and Thai books resource Handbook*. Bangkok: Cabinet and Royal Gazette Publishing Office.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2017). *The Twelfth National Economic and Social Development Plan (2017–2021)*. Retrieved June 1, 2019, from

http://www.nesdb.go.th/download/article/article_20160323112418.pdf.

- Paiboonwangcharoem, P. (2010). *Thai traditional textbook recipe*. In Chapter 5 *Thai traditional medicine wisdom and folk medicine*. In Chokeyivat, V. et al., (Eds.). Thai Traditional and Alternative Health Profile, 2014 – 2016 (pp.199–313). Bangkok: WVO Thai Printing.
- Protection and Promotion of Traditional Thai Medicine Wisdom Act B.E. 2542 (1999). Published in Government Gazette. Vol. 116, Part 120, 49–63.
- Rawarin, N. (2011). *Palm leaf manuscripts: Conservation for use*. In Weena W. et al. (Eds.). Article of conserve, restore and integration. Mahasarakham: Apichart Printing.
- Sridharmma, K., Tongharmmachat, S. & Kempila, P. (2009). The Research on the Wisdom of Local Isan Medicine in Khamphi Bai-Lan (Scripture Written on Palm-leaves). *Rajabhat MahaSarakhm University Journal*, 3(2), 13–19.
- Sueasuphan, K., Chimphi J. & Kwangchayphum. (2010). *Survey, translation, and analysis of Traditional Isan medical text books from palm leaf manuscript in Phumkae Sub-District, Nakae District, Nakhon Phanom Province*. (Research report). Mahasarakham: Mahasarakham university.
- Thai Traditional Medical Council Professions Act B.E. 2556 (2013). Published in Government Gazette, Vol. 130, Part 10 A. Retrieved December 26, 2019, from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2556/A/010/1.PDF>.
- Virapracak, K. (2002). *Saranithet chak khamphi bailan samai Ayutthaya*. Bangkok: Fine Arts Department.
- Wisungre, S. (2014). *A study of wisdom folk healers in Amphur Muange Phetchabun province* (Research report). Phetchabun: Phetchabun Rajabhat University.